
Стаття надійшла до редакції 15.04.2017

Перевірено на плагіат 10.10.2017 р.

унікальність – 94.63%

УДК 811.111

МОДУС УВІЧЛИВОСТІ КООПЕРАТИВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНЦІВ, РОСІЯН, ЛИТОВЦІВ І АМЕРИКАНЦІВ: АВТО- І ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПИ

Корольов Ігор Русланович, korolyovigor@gmail.com

канд. філол. наук, доц., докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються стереотипні уявлення українців, росіян, литовців і американців про когнітивно-семіотичний модус увічливості як складника національної кооперативної комунікативної поведінки. Охарактеризовано теоретичні основи вивчення ввічливості як когнітивно-семіотичного модусу національної кооперативної комунікативної поведінки; виявлено індивідуальні та колективні стереотипні уявлення про ввічливість в українській, російській, литовській і американській комунікативних культурах за результатами емпіричного дослідження (соціо- та психолінгвістичного експериментів); систематизовано індивідуальні та колективні стереотипні уявлення про ввічливу мовну особистість в аналізованих лінгвокультурах; визначено рівень реалізації модусу ввічливості в конкретних комунікативних ситуаціях відповідно до його трирівневої класифікації (високий – формальна, середній – нейтральна, низький – неформальна ввічливість); параметризовано авто- та гетеростереотипи українців, росіян, литовців і американців про ступінь увічливості кооперативної комунікативної поведінки. Отже, когнітивно-семіотичний модус увічливості є універсальним і складним формантом і складником національної кооперативної комунікативної поведінки, властивим для представників української, російської, литовської і американської комунікативних культур. У їхній комунікативній свідомості поняття ввічливості співвідноситься з такими типами стереотипних реакцій, як: дотримання етикетних норм, установлених (загальноприйнятих) правил спілкування (уживанням етикетних стереотипних висловлювань); маркер вихованості та освіченості; демонстрація гарних манер, поваги до співрозмовника; модель поведінки, що репрезентує риси характеру та моральні принципи; неконфліктна форма комунікації, урахування інтересів Іншого, компромісність.

Ключові слова: модус увічливості, кооперативна комунікативна поведінка, стереотип, комунікативна свідомість, авто- та гетеростереотип, українська (російська, литовська, американська) комунікативна культура

Actual Problems of Linguistics© Korolyov I., korolyovigor@gmail.com

Cooperative Communicative Behaviour Mode of Politeness of Ukrainians, Russians, Lithuanians and Americans: Auto- and Heterostereotypes (in Ukrainian)

МОДУС ВЕЖЛИВОСТИ КООПЕРАТИВНОГО КОММУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ УКРАИНЦЕВ, РУССКИХ, ЛИТОВЦЕВ И АМЕРИКАНЦЕВ: АВТО- И ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПЫ

Королёв И. Р., korolyovigor@gmail.com

канд. филол. наук, доц., докторант

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье рассматриваются стереотипные представления украинцев, русских, литовцев и американцев о когнитивно-семиотическом модусе вежливости как составляющей национального кооперативного коммуникативного поведения. Охарактеризованы теоретические основы изучения вежливости как когнитивно-семиотического модуса национального кооперативного коммуникативного поведения; выявлены индивидуальные и коллективные стереотипные представления о вежливости в украинской, русской, литовской и американской коммуникативных культурах по результатам эмпирического исследования (социо- и психолингвистического экспериментов); систематизированы индивидуальные и коллективные стереотипные представления о вежливой языковой личности в рассматриваемых лингвокультурах; определен уровень реализации модуса вежливости в конкретных коммуникативных ситуациях в соответствии с его трехуровневой классификацией (высокий – формальная, средний – нейтральная, низкий – неформальная вежливость); параметризованы авто- и гетеростереотипы украинцев, русских, литовцев и американцев о степени вежливости кооперативного коммуникативного поведения. Таким образом, когнитивно-семиотический модус вежливости является универсальным и сложным формантом, составляющей национального кооперативного коммуникативного поведения, свойственным для представителей украинской, русской, литовской и американской коммуникативных культур. В их коммуникативном сознании понятие вежливости соотносится со следующими типами стереотипных реакций: соблюдение этикетных норм, установленных (общепринятых) правил общения (употреблением этикетных стереотипных высказываний); маркер воспитанности и образованности; демонстрация хороших манер, уважения к собеседнику; модель поведения, репрезентирующая черты характера и моральные принципы, неконфликтная форма коммуникации, учет интересов Другого, компромиссность.

Ключевые слова: *модус вежливости, кооперативная коммуникативное поведение, стереотип, коммуникативное сознание, авто- и гетеростереотип, украинская (русская, литовская, американская) коммуникативная культура.*

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

**Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)**

COOPERATIVE COMMUNICATIVE BEHAVIOUR MODE OF POLITENESS OF UKRAINIANS, RUSSIANS, LITHUANIANS AND AMERICANS: AUTO- AND HETEROSTEREOTYPES

Korolyov I., korolyovigor@gmail.com

PhD, Associate Professor, Post-Doctoral Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with stereotypes of Ukrainians, Russians, Lithuanians and Americans concerning cognitive-semiotic mode of politeness as a component of national cooperative communicative behaviour. The theoretical fundamentals of the study of politeness as cognitive-semiotic mode of communication of national cooperative behaviour have been characterized. The individual and collective stereotypes about politeness in Ukrainian, Russian, Lithuanian and American culture of communication have been identified based on the results of empirical studies (socio- and psycholinguistic experiments). The individual and collective stereotypes of polite linguistic identity in the analysed linguocultures have been systematized. The level of realization of politeness mode in specific communicative situations has been defined due to its three-level classification (high – formal, middle – neutral, low – informal politeness). The auto- and heterostereotypes of Ukrainians, Russians, Lithuanians, Americans and the degree of politeness in their cooperative communicative behaviour have been parameterized. Consequently, the cognitive-semiotic modus of politeness is a universal and complex formality and an integral part of the national cooperative communicative behaviour that belongs to the representatives of the Ukrainian, Russian, Lithuanian and American communicative cultures. In their communicative consciousness the notion of politeness relates to the following types of stereotypical reactions, such as: compliance with etiquette norms, established (generally accepted) rules of communication (the use of etiquette stereotyped statements); marker of parenting and education; demonstration of good manners, respect for the interlocutor; model of behaviour that represents traits of character and moral principles; non-conflict form of communication, taking into account the interests of the Other, compromise.

Keywords: *politeness mode, cooperative communicative behaviour, stereotype, communicative consciousness, auto- and heterostereotype, Ukrainian (Russian, Lithuanian, American) communicative culture.*

Наприкінці XX – і на початку XXI століть науково-дослідницькі інтереси лінгвістів у галузі комунікативістики зосередилися на проблемах різних типів вербальної і невербальної комунікації загалом та мовленнєвої поведінки зокрема [Богдан 1998; Газизов 2011; Глушак 2009; Гнатюк 2007; Ларина 2009; Леонтович 2005; Паужа 2007; Ратмайр 2003; Серякова 2012; Стернин 2003; Харченко 2003; Brown 1987; Čerapaitienė 2007; Kučinskaitė 1990; Kuzmickaitė 1992; Lebedko 1999 та ін.]. Остання, маючи когнітивно-соціальну природу, відіграє значну роль у

Actual Problems of Linguistics

© Korolyov I., korolyovigor@gmail.com

Cooperative Communicative Behaviour Mode of Politeness of Ukrainians, Russians, Lithuanians and
Americans: Auto- and Heterostereotypes (in Ukrainian)

процесі соціалізації мовної особистості і полягає в засвоєнні соціокультурних норм, національно-ціннісних орієнтирів, передусім стереотипів вербальної (невербальної) поведінки того суспільства, соціальної групи і спільноти, до яких вона належить [Стернин 2015]. У контексті такої постановки проблеми мовну особистість можна співвіднести з певним соціокогнітивним феноменом, репрезентованим носієм свідомості і мови зі стійкою системою соціально значущих рис, складним внутрішнім (духовним) світом із конкретним ставленням до себе і свого оточення, що реалізується у відношеннях з дійсністю, іншими людьми та безпосередньо собою [див. докладніше про це: Ю. М. Караулов 1987].

На нашу думку, парадигму національної кооперативної комунікативної поведінки утворює тріада когнітивно-семіотичних модусів увічливості, толерантності та фамільярності [див. докладніше: Королёв 2016]. У свою чергу, увічливість розглядаємо як різновид загального кооперативного когнітивно-семіотичного модусу, вдала реалізація якого залежить від специфіки комунікативної взаємодії (монокультурна чи міжкультурна) співрозмовників, а також від гармонійних, комфортних і неконфронтаційних пресупозицій, інтенцій і шляхів їхньої реалізації. Когнітивно-семіотичний модус увічливості є універсальним визначальним чинником для вдалої реалізації та імплементації кооперативної комунікативної поведінки. Проте необхідно зауважити, що в комунікативній свідомості представників окремих лінгвокультур існують і функціонують певні стереотипні константи, що визначаються конкретними традиційними, соціальними, культурними, гендерними чинниками, етикетними нормами та правилами тощо. Відображаються вони передусім у міжкультурній взаємодії, хоча присутні й у монокультурному спілкуванні. З'ясування універсальних стереотипних констант, закріплених у комунікативній свідомості східнослов'янських (українців і росіян), балтійських (литовців) та американського (США) етносів, зумовлює актуальність дослідження когнітивно-семіотичного модусу увічливості національної кооперативної комунікативної поведінки.

У фокусі нашої уваги передусім перебувають питання про когнітивно-семіотичний характер і дискурсивну реалізацію національної кооперативної комунікативної поведінки, які передбачають з'ясування стереотипних уявлень представників аналізованих лінгвокультур про поняття кооперативності, кооперативну мовну особистість, кооперативні ситуації спілкування, авто- і гетеростереотипи, про рівень кооперативності українців, росіян, литовців і американців [див. докладніше Королёв 2016]. Проаналізувавши відповіді інформантів, дійшли висновку про те, що когнітивно-семіотичний модус увічливості становить універсальну стереотипну константу комунікативної свідомості, яка сприяє успішній повноцінній реалізації категорії кооперативності в комунікативній взаємодії, хоча й не в усіх монокультурних і міжкультурних ситуаціях спілкування. Доцільним у цьому ракурсі, на нашу думку, стало

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

**Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)**

проведення емпіричного дослідження у вигляді соціо- та психолінгвістичного експерименту, в якому центральне місце належить поняттю ввічливості.

Отже, спираючись на відповідні дослідницькі погляди, когнітивно-семіотичний модус увічливості, який обраний об'єктом пропонованої розвідки, потрактовується як універсальний лінгвокультурний феномен, який, безсумнівно, виступає складником національної кооперативної комунікативної поведінки. З'ясування ж специфіки індивідуальних і колективних авто- і гетеростереотипів про модус ввічливості української, російської, литовської та американської кооперативної комунікативної поведінки становить предмет дослідження.

Основна мета розвідки полягає у з'ясуванні стереотипних уявлень українців, росіян, литовців і американців про когнітивно-семіотичний модус увічливості як складника національної кооперативної комунікативної поведінки. Завдання: 1) розглянути теоретичні основи вивчення ввічливості як когнітивно-семіотичного модусу національної кооперативної комунікативної поведінки; 2) виявити індивідуальні та колективні стереотипні уявлення про ввічливість в українській, російській, литовській і американській комунікативних культурах за результатами емпіричного дослідження (соціо- та психолінгвістичного експериментів); 3) систематизувати індивідуальні та колективні стереотипні уявлення про ввічливу мовну особистість в аналізованих лінгвокультурах; 4) визначити рівень реалізації модусу ввічливості в конкретних комунікативних ситуаціях, відповідно до його трирівневої класифікації (високий – формальна, середній – нейтральна, низький – неформальна ввічливість); 5) параметризувати авто- та гетеростереотипи українців, росіян, литовців і американців про ступінь увічливості в їхній кооперативній комунікативній поведінці.

Опосередкований мовою образ світу тієї чи іншої культури становить мовну свідомість індивідів, у якій відображається тип культури, до якого вони належать. Аналізуючи індивідуальну мовну свідомість і процеси мовленнєвої діяльності індивідів, за спостереженнями Н. Б. Мечковської, можна виявити закономірності не тільки надіндивідуального, а й надетнічного характеру, тобто універсалії. У цьому, на її думку, “немає парадоксу, оскільки мовленнєвомисленнєві механізми свідомості та латентні (приховані) процеси породження й сприйняття тексту визначаються загальнолюдськими нейропсихологічними закономірностями, а тому значна кількість понять психолінгвістики та теорії комунікації переважно формулюються у вигляді універсалій” [Мечковская 2003, 295].

Як зауважує Т. В. Ларіна, ввічливість є центральною комунікативною категорією, що виступає в якості своєрідного системоутворюючого стрижня, який регулює поведінку представників різних лінгвокультур, дозволяє простежити її логіку [Ларина 2009, 129]. Відповідний погляд висловлює й О. А. Земська, визначаючи категорію ввічливості як впливовий регулятор мовленнєвої поведінки [Земская 2004, 597].

Використовуючи термін М. М. Бахтіна [Бахтин 1998, 361], Д. Б. Гудков визначає комунікацію як взаємодію “свідомостей мовців”, підкреслюючи, що для можливості цієї взаємодії необхідним є перетин когнітивних просторів комунікантів; при цьому чим більше зона цього перетину, тим адекватніший характер матиме як монокультурна, так і міжкультурна комунікація [Гудков 2003, 10, 23].

Розглядаючи проблеми, пов’язані з комунікативною поведінкою, доцільно говорити про комунікативну свідомість, яка, за визначенням Й. А. Стерніна, є стійкою сукупністю процесів мислення, що забезпечують комунікативну поведінку нації, групи, особистості [Стернин 2015, 10]. Це пояснює зв’язок наявних у свідомості національної мовної особистості стереотипів, готових думок, схем пояснень явищ і подій, механізмів каузальної атрибуції із менталітетом і національним характером нації.

Мова надає нам лише інструментарій для побудови висловлювань, а механізм їхнього використання визначається часто-густо комунікативною свідомістю представників певної лінгвокультури. У такому випадку, на думку Т. В. Ларіної, можна говорити про феномен лінгвокультурної комунікативної інтерференції, яку можна визначити як “втручання факторів рідної культури, мови і національної свідомості в інтерпретацію іншокультурної комунікативної поведінки і у власну поведінку при міжкультурному спілкуванні” [Ларина 2006]. Це явище можна спостерігати не лише в плані концептів, прецедентних текстів тощо, а й у способах формування та функціонування таких універсальних феноменів, як модус увічливості, оскільки відбувається накладання національно-культурних стереотипів мовленнєвої поведінки, характерних для рідної комунікативної культури, на процес спілкування з представниками інших лінгвокультур.

Так, у тлумачних словниках української, російської, литовської та англійської мов пропонуються такі дефініції:

1) укр.: *ввічливість* – властивість за значенням *ввічливий*, який дотримується правил пристойності, виявляє уважність, люб’язність; чемний; в якому проявляється уважність, люб’язність [СУМ 1, 304]; синоніми: *чемність, гречність, шанобливість, уважність, люб’язність, тактовність, галантність, делікатність, коректність, доброзичливість* тощо;

2) рос.: *вежливость* – *вежливый, соблюдающий правила приличия, воспитанный, учтивый* [Ожегов]; “*нравственно-этическое качество личности, характеризующее проявление любви к людям. Это форма уважительного отношения одного человека к другому, выражающегося в культуре речи, сдержанности мимики и движении руками, а также в проявлении такта, терпения, деликатности, умения слушать и понимать, уступать друг другу*” [Безрукова 2000, 123-124];

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

3) лит.: *mandagumas* – *mandagus* – *kuris gražaus elgesio, gražią manierų [LKŽ]* – котрий з гарною поведінкою та гарними манерами; *padorus* – порядний; *meilus, malonus, patinkantis* – ласкавий, приємний, люб'язний; *švelnus, subtilus* – м'який / ніжний, делікатний; *tinkamas, geras, patogus* – правильний / адекватний, гарний (добрий), зручний; *aiškus, akivaizdus* – зрозумілий, очевидний; *gražus, puikus, dailus* – красивий (гарний), чудовий, стрункий; *vikrus, apsuksrus* – спритний, моторний; *tvirtas, galingas* – сильний, потужний;

4) англ.: *politeness* – *polite* – *having or showing behavior that is respectful and considerate of other people; showing consideration for others in manners, speech, etc.; is the practical application of good manners or etiquette; courtesy* – the showing of politeness in one's attitude and behavior toward others, *courteous* – polite, respectful, or considerate in manner; *civility* – formal politeness and courtesy in behavior or speech, *civil* – courteous and polite [OED].

Отже, найтрадиційніше на перший погляд розуміння ввічливості як прояв поваги / уваги до інших є неприйнятним у міжкультурній взаємодії, адже навіть універсальні, з одного боку, поняття повага / увага в різних комунікативних культурах мають якщо не протилежні, то часто-густо суперечливі форми експлікації та сприйняття адресатом, як-от: повага до людей старшого віку на Сході та Заході або увага до незнайомої жінки в арабських і латиноамериканських країнах) [див. докладніше Ларина 2009].

За спостереженнями М. П. Любімова, англійська ввічливість виявляється багато в чому і по-різному: “ви пропускаєте супутника вперед, він проходить крізь двері і каже “вибачте!”. Чоловік неодмінно встане, якщо з ним заводять розмову інша людина (не обов'язково пані), не прийнято голосно розмовляти (хоча буває – і це наслідок всепоглинаючої демократії), жестикулювати, відволікати від розмови, проявляти запальність в суперечці і взагалі загострювати суперечку, прийнято слухати та не перебивати” [Любимов 2004, 245]. У цьому ракурсі, як зауважує Т. В. Ларіна, для росіян таке “відхилення від зазначених правил не завжди сприймається як неввічливість. Росіяни люблять посперечатися, часто перебивають свого співрозмовника, а проходячи у відчинені кимось двері, швидше за подякують, а не попросять вибачення” [Ларина 2009, 131].

Незважаючи на універсальність модусу ввічливості як притаманного для будь-якої комунікативної культури феномена, можна стверджувати, що і ввічливість як когнітивно-комунікативна категорія, і ввічлива / неввічлива поведінка розуміються в різних культурах по-різному і, відповідно, має різні форми прояву та інтерпретації. Незнання того, яка поведінка вважається ввічливою, а яке неввічливою в тій чи іншій культурі, призводить до формування різних етнічних стереотипів, що регулюються авто- і гетеростереотипними уявленнями про модус ввічливості та перешкоджають повноцінній реалізації кооперативної комунікативної поведінки зокрема.

Модус увічливості національної кооперативної поведінки передбачає насамперед дотримання мовленнєвих максим, або правил, які свого часу запропонував ще Дж. Ліч. [Leech 1983, 132-142]. Так, комуніканти, що продукують кооперативну комунікативну поведінку в (не)інституційних дискурсивних практиках посередництвом модусу ввічливості, мають дотримуватись хоча б однієї мовленнєвої максими (симпатії (висловлюй симпатію Іншому); згоди (мінімізуй розбіжності в поглядах); схвалення (не сvari Іншого); скромності (не хвали себе); такту (дотримуйся інтересів Іншого); щедрості (максимум на користь Іншому, мінімум – собі) [Leech 1983]) чи їхньої комбінації (сукупності), які дозволяють підтримувати дружню атмосферу та сприяють кооперуванню спільних зусиль з метою реалізації поставлених завдань.

Експериментальний блок анкети присвячений безпосередньо модусу ввічливості, зокрема стереотипним уявленням інтерактантів про: 1) розуміння та інтерпретацію поняття ввічливості; 2) риси ввічливої мовної особистості; 3) ситуації спілкування, в яких найбільше та найменше, на думку респондентів, реалізується когнітивно-комунікативна категорія ввічливості; 4) авто- і гетеростереотипні уявлення про ступінь увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців. Аналіз відповідей дозволив виявити як універсальні константи, так і цікаві розбіжності в поглядах на ввічливість у представників чотирьох лінгвокультур.

З метою з'ясування того, як розуміють модус увічливості представники української, російської, литовської та американської комунікативних культур, нами було проведено асоціативний експеримент у формі анонімного анкетування в електронному вигляді з використанням Google-форми українською, російською та литовською мовами. У ньому взяла участь однакова кількість інформантів (по 100 осіб, усього 400), які є представниками різних вікових груп (від 17 до 82 років), але переважно одного соціального зрізу суспільства – студенти та викладачі університетів, представники інтелігенції. Детальніше з процедурною методикою та характеристиками експерименту можна ознайомитись у наших попередніх публікаціях [див. докладніше Корольов 2016].

У блоці анкети з вільним асоціативним характером інформантам було запропоновано охарактеризувати поняття ввічливість та описати риси ввічливої мовної особистості у процесі спілкування, що зумовило необхідність об'єднання та типологізації певних властивостей і ознак, про які зазначали реципієнти. Передусім нас цікавлять стереотипні уявлення про кооперативну комунікативну поведінку, що заснована на когнітивно-семіотичних модусах увічливості, толерантності та фамільярності. Причина появи таких стереотипів полягає у національно-культурній специфіці комунікативної свідомості, що відображається в комунікативній поведінці певного етносу, яка регулюється зокрема уявленнями про ввічливість як когнітивно-комунікативної категорії загалом та про форми й

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

**Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)**

ступінь її реалізації у різних лінгвокультурах зокрема. Проведений експеримент надав можливість зробити певні попередні висновки лише про спрощені, наївні уявлення в комунікативній свідомості інформантів про ввічливість як модус кооперативної комунікативної поведінки. Під час класифікації відповідей респондентів чотирьох досліджуваних комунікативних культур нам вдалося виокремити шість типів стереотипних уявлень про “ввічливість” (зауважимо, що виокремлені типи не існують ізольовано в так званому “чистому вигляді”, а в більшості випадків перетинаються, взаємодоповнюють один одного, адже в одній відповіді можна виділити дві, а подекуди й більше, різних за семантикою реакцій):

1) дотримання етикетних норм, встановлених (загальноприйнятих) правил спілкування:

укр.: 1) *вміння дотримуватись правил (норм, канонів) етикету;* 2) *елемент етикетної поведінки;* 3) *дотримання загальноприйнятих правил поведінки, їх втілення при взаємодії з іншими людьми; при цьому людина не повинна казати щось “від себе”, а користується лише шаблонами фраз і поведінки;*

рос.: 1) *соблюдение норм (правил, аксиом) этикета; манера общения, при которой человек соблюдает установленные нормы и рамки общения;* 2) *произносит соответствующие ситуации ритуальные коммуникативные фразы;* 3) *формальность, культура и этичность общения;* 4) *пристойное поведение с соблюдением необходимых этикетных правил;*

лит.: *etiketo, taisyiklių laikymasis; etikos principais paremtas elgesys; laikymasis tam tikrų etiketo taisyiklių; laikymasis etikos standartų / etinių normų* 2) *laikymasis toje visuomenėje nusistovėjusių bendravimo taisyklių (pasisveikinimo būdai ir pan.);* 3) *įgimtas ar suvoktas etiketas; visuomenei priimtinos elgesio taisyklės; susijęs su empatija ir žiniomis apie socialinį etiketą;* 4) *visuotinai priimtų elgesio taisyklių laikymasis;*

амер.: 1) *following the social rules or expectations of courteous treatment of others;* 2) *observance of etiquette rules and regulations / compliance with generally accepted rules of etiquette;* 3) *formalized etiquette forms of behavior;*

2) уживання етикетних стереотипних висловлювань:

укр.: 1) *вживання висловлювань, що виконують фатичну функцію, на кшталт доброго дня, ласкаво просимо, вітаю, дозвольте, дякую, вибачте, перепрошую, залюбки, будь ласка, прошу, щастя, успіхів, смачного, на все добре тощо;* 2) *звертання до людей на ім'я та по батькові, а також на Ви;* 3) *звертання-демінутиви (дорогенький, голубонько, братоньку тощо);* 4) *звертання до адресата, що вказують на його статус, ранг, посаду, звання (директоре, професоре, полковнику тощо), що можуть поєднуватись із звертаннями, що підкреслюють достоїнства особи (дорогий, шляхетний, шановний тощо) та традиційними пане, пані, панове, добродію тощо;*

рос.: 1) использование в коммуникативной деятельности “вежливых” слов (спасибо, пожалуйста, добро пожаловать, извините, благодарю и т.п.), а также различных **стереотипных выражений приветствия и прощания, пожеланий** (здравствуйте, доброе утро, до свидания, всего доброго, удачи, всех благ, хорошего пути, приятного аппетита и т.д.); 2) преобладание **димиинутивных** (с уменьшительно-ласкательными суффиксами) **форм** обращений в неофициальном общении (мамочка, сыночек, подруженька и т.д.); 3) обращения, в которых упоминается **статус, звание, должность, титул** собеседника (декан, доцент, генерал, президент); 4) обращения по формуле: **уважаем-ый, - ая (дорог-ой, -ая) господин (госпожа) / товарищ** + фамилия адресата; уважаемые дамы и господа и т.д.; 4) обращения **по имени и отчеству**, а также на **Вы**;

лит.: 1) bendraujant vartojami **mandagumo** žodžiai (prašom, ačiū, labai dėkoju, atleiskite, skanaus); 2) **sveikinant** dažniausiai vartojamas žodis labas: labas rytas (vakaras), laba diena ir labą rytą, labą vakarą, labą dieną; neretai vartojamas sveikinimosi žodis sveikas; iš toliau atkeliavę svečiai sveikinami žodžių junginiu sveiki atvykę! 3) atsisveikinimo formų **sudiev** arba trumpesne jo forma **sudie** – geriausia, lietuviškiausia atsisveikinti senu lietuvišku žodžiu; **viso gero** ir laipsniuota forma **viso geriausio**; **iki (ligi) pasimatymo**; **atsisveikinimas ir iki susitikimo**; **iki kito susitikimo, iki greito (malonaus, laukiamo, sutarto) susitikimo, iki vakaro, iki rytojaus**; 4) tradiciškai lietuviai atsisveikindami linkėdavo sveikatos ir gero kelio – visko, kas susiję su žmogaus gerove – sėkmės ir laimingai; 4) kreipimasis **mandagumo daugiskaita Jus, vardu ir gerbiamas, -a + ponas, -ia** + (vardas) + pavardė; 5) būdingi kreipimaisi pagal statusą, pvz.: (gerbiama(s) premjere, ministre, profesoriau;

амер.: often saying **polite words and phrases** in the conversation: please, thank you, sorry, excuse me, have a nice day, etc.; 2) **ask during conversation “how are you”**; 3) **greeting phrases**: good morning (afternoon, evening), how do you do, welcome, hello, hi, salute etc.; 4) **appeals according to formulas Mrs (Ms) / Mr + surname; Mrs (Ms) / Mr + work position (dean, director) title (Dr., Professor etc.) + surname etc.**;

3) **маркер вихованості та освіченості; демонстрація гарних манер, поваги до співрозмовника (шанобливість, уважність, люб’язність, чемність, тактовність, гречність, галантність, делікатність, коректність, доброзичливість тощо):**

укр.: 1) демонстрація **поваги, уважне ставлення та люб’язність** до оточуючих людей; 2) показник **вихованості**, засвідчений вербальним виявом **поваги** до співрозмовника; 3) вміння **шанобливо і тактовно** спілкуватися з людьми; **уважність і гречне ставлення** до інших; 4) ознака **вихованої** людини (результат виховання), уміння **гарно поводити** себе зі співрозмовниками та **привітно, доброзичливо** ставитись до них;

рос.: 1) **деликатность, корректность и уважение**, проявляющиеся в отношениях с окружающими; 2) **внимательно выслушивать** собеседника,

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

умение **уважительно** общаться с другим человеком; 3) **правила “хорошего тона”**, установленные и применяемые обывателями в повседневной жизни; 4) **воспитанность**, проявление **внимания** к другому человеку, **корректность** в выражении суждений;

лит.: *žmonių bendravimas, kuris pasireiškia mokėjimu atsižvelgti į kitus ir parodyti kitam pagarbą; 2) atidus, malonus ir pagal situaciją tinkamas elgesys su kitu; 3) pagarba ir tolerancija pašnekovui; pagarbos išlaikymas nepaisant, koks yra kitas žmogus; specialių pagarbą pašnekovui reiškiančių kalbinių priemonių vartojimas pagal tiesioginę paskirtį; 4) geros manieros, gebėjimas korektiškai, nuosaikiai ir tolerantiškai priimti kitą žmogų ir atitinkamai su juo bendrauti; 5) visur, visada ir su visais sveikintis pagarbiai;*

амер.: 1) **civility and respectfulness during interactions**; 2) **politeness represents consideration in your conversation and has good manners and courtesy**; 3) **politeness means to be pleasant and courteous to people, to show respect to them, to have good manners; to be nice to others and families**; 4) **the act of having or showing a behavior that is respectful and considerate towards another person, or others**;

4) **модель поведінки, що демонструє риси характеру та моральні принципи (порядність, щирість, скромність тощо):**

укр.: 1) **моральна якість** людини, що виявляється в її **порядності**; 2) **набір учинків, культурна модель поведінки** людини, яка відповідає **суспільним стандартам і моральними нормам**; 3) **риса характеру** людини, що відображає **норми морального розвитку**; 4) **порядність і щирість** у дотриманні **моральних принципів** при взаємодії з іншими людьми;

рос.: 1) **форма поведения** человека, основанная на **моральных принципах**; 2) **элемент культуры** человека, его способность **учтиво** относиться к окружающим; 3) **черта характера искреннего** человека; 4) **свойство**, связанное с реализацией социально приемлемых, традиционных способов взаимодействия, **моделей поведения** с другими людьми;

лит.: *gebėjimas būti empatišku, t.y., kad ir kas komunikuojama, atsižvelgti į žmogaus būseną ir jausmus; 2) tolerantiškas, pozityvus ir kuklus bendravimas; 3) gebėjimas reaguoti į situaciją parodyti pagarbą komunikantams; 4) aukštos moralinės asmens savybės;*

амер.: 1) **the practice of adhering to a set of moral code: listening respectfully, contributing to conversations and behaving respectfully**; 2) **decency and modesty, accuracy in communication**; 3) **adherence to moral principles in interaction**;

5) **неконфліктна форма комунікації, урахування інтересів Іншого, компромісність:**

укр.: 1) **бажання людини не скривдити** навіть словом **Іншого, не ставити його в незручне становище та готовність йому допомогти; вміння “захистити”** інших від своїх негативних емоцій і проблем; 2) **необхідна умова спілкування в**

соціумі; 3) уміння висловлюватись і спілкуватись так, щоб **не створювати конфліктних ситуацій** в колективі; 4) **форма комунікації**, сформована на певних традиціях;

рос.: 1) умение учитывать позиции **другого человека**, личные взгляды партнера; 2) использование **коммуникативных стратегий**, способствующих **компромиссным** решениям, **взаимопониманию** с собеседником и ведению **конструктивного и эффективного** диалога; 3) **предотвращение конфликта**, т.е. намеренное действие в коммуникации, в результате которого коммуникация носит преимущественно позитивный характер; 4) способность сохранять **добрые отношения** с человеком, даже когда мнения не совпадают, общие цели не достигнуты;

лит.: 1) *rūpinimasis, kad pašnekovas jaustųsi gerai*; 2) *atsižvelgimas į (pokalbio) partnerį visomis prasmėmis*; 3) ***bendravimo forma***, vengiant įžeisti kitą; 4) *mokėjimas laikytis “gero tono” – jausti kito asmens ribas*;

амер.: 1) ability to take into account the interests of **another person**; recognition of other people around you and **their feelings**; 2) **good listener**, openness, provides good feedback; 3) behaving, understanding that some words and actions, **decisions can harm other people**, also, they can cause harm in the future; 4) ability to **compromise** for **successful** communication;

6) **інші:**

укр.: 1) **чесність** до інших; 2) **доброта, чуйність і турботливість** у спілкуванні; 3) **відсутність образливих, лайливих слів** у спілкуванні; 4) **спосіб життя**; 5) **адекватність**; 6) **культурний феномен**; 7) **здатність бути обережним у висловлюваннях і вчинках**, щоб не образити іншу людину; 8) **велика рідкість**; 9) **шлях реалізації кооперативності** в спілкуванні;

рос.: 1) **не хамить, не грубить, не ругаться** / развиваемое умение закрывать глаза на хамство; 2) один из **способов** достижения **кооперативности** в коммуникативном процессе; 3) **благородство, кротость и добродушие**; 4) **непритязательность, непредвзятость и снисходительность** в поведении; 5) **забота** о близких, **уважение** к старшим; 6) **откровенность**; 7) необходимый минимум **комфортного** общения;

лит.: 1) *apribojimas*; 2) *mandagumas – tai kito žmogaus kaip vertybės pripažinimas. Tuo pačiu ir savo, kaip vertingo žmogaus esamoje socialinėje situacijoje, įtvirtinimas*; 3) *noras padėti*; 4) *gebėjimas išklaudyti kitus*; 5) *vienas iš būdų pasiekti kooperatyvumo*; 6) *protingas ir gudrus žmogus*;

амер.: 1) **a sensitivity to ethnic, cultural, and linguistic diversities**; politeness shows consideration for everyone, whether you particularly like the person or not; 2) **it is a multidimensional concept**, but a simplified definition would be, in my own term, a verbal, facial and/or physical gesture of showing respect to others; politeness is **saying hello** to people that you see when walking down the road even if you **do not know them**

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

quite well; 3) not saying anything that might insult others or make them uncomfortable; 4) politeness may also entail cooperativity, depending on communication contexts; way to negotiate, cooperate; 5) the common courtesy devoted to each colleague.

Прокоментуємо окремі моменти, що стосуються частотності стереотипних уявлень про когнітивно-комунікативну категорію ввічливості. Так, більшість реакцій інформантів з чотирьох досліджуваних лінгвокультур так чи інакше пов'язані з етикетними характеристиками: дотримання правил мовленнєвого етикету, вживання етикетних “увічливих” слів і висловлювань тощо (52 в українській, 53 в російській, 55 в литовській та 70 в американській відповідно). Можемо констатувати, що американці, відповідаючи на запитання про те, як вони розуміють поняття ввічливість, продемонстрували значно більшу єдність, стандартність і уніфікованість. Здебільшого вони надавали досить стислу, конкретну відповідь на зразок “вживання слів *please* та *thank you*”, що свідчить про константи чіткості, етикетної стереотипності та конкретності в їхній комунікативній свідомості стосовно розуміння феномена ввічливості. Якщо ще додати 17 реакцій американців, пов'язаних із маркерами освіченості, вихованості та демонстрацією гарних манер, які так чи інакше також можна зарахувати до знання й володіння певними правилами та нормами поведінки, то спадає на думку англійське прислів'я *Manners make the man*, яке свідчить про те, що про людину часто-густо складається враження за її манерами (вихованістю, освіченістю), а не за рисами характеру чи моральними принципами та переконаннями [Ridout, Witting 1969, 117].

Найбільш частотними відповіді українських і російських респондентів стосуються трактування ввічливості як “показника вихованості та поваги до співрозмовника” – 48 і 39 відповідно, дещо менше реакцій цього типу серед литовців – 33.

Дві групи реакцій (4 і 5), що передбачають розуміння ввічливості як моделі поведінки та неконфліктної форми комунікації, у якій мають відображатись риси характеру мовної особистості, її моральні принципи, враховуватись інтереси *Іншого*, демонструють найнижчий показник серед американців (27), а в українців, росіян і литовців їхня кількість дорівнює 35, 39 і 33 відповідно.

Стосовно відповідей із категорії “Інше”, то які не мають вищої освіти, представляють низький та середній соціальний статус і не належать за професійно-фаховою діяльністю до філологів і педагогів, найчастіше не надавали відповіді або стисло зазначали “не знаю”, хоча таких реакцій, порівняно з блоком анкети, присвяченим поняттю кооперативності, було значно менше [див. докладніше Королів 2016]. Спільною для українських, російських, литовських і американських респондентів була реакція, зміст якої пов'язаний із “кооперацією / кооперативністю” загалом та шляхом, засобом реалізації кооперативної комунікативної поведінки зокрема. На нашу думку, апеляція до цих відповідей

передусім стала наслідком того, що поняття кооперативності та ввічливості розглядались в спільній анкеті.

Досить поширеними серед українців були відповіді з апеляцією до таких чеснот, як *доброта, турботливість, чуйність і чесність*, про що можуть засвідчити й такі українські прислів'я, як: *ввічлива відмова краще, ніж груба згода; ввічливість нічого не коштує, але багато дає; добре слово людині – що дощ у посуху; добре слово дорожче багатства; коли пригощають, і воду пий; ласкаве слово, що весняний день; на добрий привіт – добра відповідь; на надмірну ввічливість не ображаються; не мудріше привіт, а підкорює серця; не слухав початку, так чекай кінця; вклонитися – голова не відвалиться; поклонитися – вперед стане в нагоді; поклоном попереку не переломиш; себе не возвеличуй, не принижуй інших; погано жити без ласкавого слова; хороша йшла, та не вклонилася; спасибі – велика справа тощо.*

Серед російських респондентів у трактуванні ввічливості зустрічались відповіді, що стосувались як схожих людських чеснот і рис зазначених українцями (*благородство, кротость, добродушие, заботливость*), так і специфічних (*непредвзятость, непритязательность, снисходительность, смиренность, откровенность*), що також відображаються в паремійному фонді російської лінгвокультури: *поклонишься — голова не отломится; вежливость ничего не стоит, но приносит много; голь мудрена, нужда вежлива / нужда вежлива, голь догадлива; от учтивых (вежливых) слов язык не отсохнет; хороша шла, да не поклонилась; давал грош, да не воротилась; добрый привет и кошке люб; дома, как хочу, а в людях, как велят; каков привет, таков и ответ; на добрый привет добрый и ответ; поклоном спины не надсадишь, шею не свихнешь; поклониться – вперед пригодится; в чужом доме не будь приметлив, а будь приветлив; в чужом доме не указывают; гордым бог противится, а смиренным дает благодать; по привету ответ, по заслуге почет подойди поближе, да поклонись пониже, ласковое слово — что весенний день* і т.д.

У російській комунікативній культурі ввічливість і ввічлива поведінка експлікуються, зокрема у фразеології, передусім по відношенню до адресата вищого за соціальним статусом, рангом, посадою тощо (*бить поклоны – выражать чувство глубокого уважения, почтения*) [Романова 2001, 96]. У минулому в Росії існувала до певної міри “єгоцентрична”, тобто спрямована переважно на мовця самозневажлива ввічливість. Властива ж для західноєвропейської комунікативної свідомості об’єктивація ввічливості, орієнтована на партнера, з’явилася тільки з реформами Петра Першого [Scheidegger 1980, цит за: Ратмайр 2003, 32]. Відповідні приклади наявні й в українській лінгвокультурі (*вклонитися – голова не відвалиться; поклонитися – вперед стане в нагоді; поклоном попереку не переломиш*), що можна пояснити

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

приналежністю українців і росіян до східнослов'янського комунікативного простору.

Серед литовських реципієнтів значна кількість реакцій, пов'язаних із поняттям ввічливості, стосувалися різноманітних форм приділення уваги *Іншому* – надання співрозмовнику можливості висловитись, стримане та обережне спілкування з ним. Ці відповіді також можна асоціювати з поширеним у литовській комунікативній культурі прислів'ям *mandagumas nieko nekainuoja* – увічливість нічого не варта, яке засвідчує тенденцію до формального ставлення литовців до поняття ввічливості.

З-поміж відповідей респондентів, що представляють українську та російську комунікативні культури, можна виокремити ще одну особливість, яка полягає в опозиції “свій – чужий”, відсутній у литовців і американців. Повага, уважність як елементи / константи ввічливості є універсальними, але специфіка виявляється в тому, по відношенню до кого вони експлікуються. У відповідях литовців, а ще більше – американців, така повага (уважність тощо) до інших (знайомих і незнайомих) людей, а в українців і росіян більш частотною є об'єктивація ввічливості у вузькому колі, переважно знайомих між собою комунікантів чи якихось конкретних співрозмовників: повага, увага до старших, до оточуючих, до колеги, до близьких тощо.

Загальну характеристику кількісно-якісних показників щодо стереотипних уявлень про ввічливість у аналізованих лінгвокультурах пропонуємо в таблиці № 1. Спираючись на одержані відповіді респондентів, розподілимо реакції за семантичним компонентом позитивного стереотипу, що стосувались розуміння та інтерпретації поняття ввічливості. Так, у чотирьох досліджуваних комунікативних культурах можна встановити ряд як абсолютних (повних, дублетних) синонімів на кшталт: *гrecність – учтивость (добронравие) – atidumas (dėmesingumas) – courtesy (suavity); чемність – вежливость (учтивость) – mandagumas – civility (comity); шанобливість – почтительность – pagarbumas – respectfulness; уважність – внимательность – dėmesingumas – attentiveness; люб'язність – любезность – malonumas (patinkamas) – courtesy (urbanity); тактовність – тактичность – taktiškumas – tactfulness; привітність – приветливость – draugiškumas – affability; обхідливість – обходительность – išsiauklėjimas – affability; галантність – галантность – galantiškumas – gallantry, debonair; делікатність – деликатность – delikatumas (subtilumas) – delicacy; так і часткових (відносних) і контекстуальних синонімів на зразок: *завбачливість – предугадательность – atsargumas – foresight; коректність – корректность – korektiškumas – correctness; чутливість – чувствительность – jautrumas – sensitivity; доброзичливість – доброжелательность – geranoriškumas – goodwill, amicability; вихованість – воспитанность – išaukletumas – education (mannerliness); дружелюбність – дружелюбность – draugiškumas – friendliness**

(amicability); *порядність – порядочность – padorumas – decency; шляхетність (благородність) – благородность – kilnumas – nobility; інтелігентність – интеллигентность – inteligentiškumas – intellectuality; щирість – искренность – nuoširdumas – sincerity, frankness; скромність – скромность – kuklumas – modesty* тощо.

Таблиця № 1
Стереотипні уявлення українців, росіян, литовців і американців про поняття когнітивно-комунікативної категорії увічливості

Комунікати в-на культура	Загальна кількість встановлених реакцій респондентів	Кількісно-якісна характеристика стереотипних уявлень про поняття когнітивно-комунікативної категорії увічливості					
		Дотримання етикетних норм, установлених (загально-прийнятих) правил спілкування	Уживання етикетних стереотипних висловлювань	Маркер вихованості та освіченості; демонстрація гарних манер, поваги до співрозмовника	Модель поведінки, що демонструє риси характеру та моральні принципи	Неконфліктна форма комунікації, урахування інтересів Іншого, компромісність	Інші
Українська	146 (100%)	40	12	48	15	20	11
Російська	141 (100%)	37	16	39	17	22	10
Литовська	133 (100%)	34	21	33	9	24	12
Американська	129 (100%)	36	34	17	7	20	15

Під час класифікації відповідей респондентів із досліджуваних комунікативних культур було ідентифіковано чотири типи стереотипних уявлень про риси ввічливої мовної особистості (для полегшення сприйняття ми пропонуємо інформантам запитання “Яку людину Ви можете назвати ввічливою у спілкуванні?”):

1) вихована, гречна, чемна, тактовна, коректна, доброзичлива, делікатна, галантна, привітна, люб’язна, шаноблива, шляхетна, уважна, інтелігентна, обхідлива, скромна:

укр.: 1) *вихована, чемна, гречна, інтелігентна, шаноблива, шляхетна особистість*; 2) *доброзичливий і уважний комунікант, що шанобливо й тактовно спілкується*; 3) *гарно та привітно поводить з іншими (особами старшого віку, членами родини, жінками тощо)*; 4) *люб’язна й привітна до оточення, незалежно від настрою*;

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців: авто- і гетеростереотипи (Українською)

рос.: 1) **корректный, деликатный, ненавязчивый, скромный и хорошо воспитанный** человек; 2) **внимательная, тактичная и уважительно относящаяся к окружающим (старшим, женщинам, близким) личность**; 3) **учтивый, интеллигентный, галантный, позитивно настроенный на контакт собеседник**; 4) **доброжелательная, приятная в общении личность**; ведет себя без особых сверхвежливых церемоний, а просто **добродушно**; 5) **обходительная и приветливая личность**;

лит.: 1) *tai yra taktiškas ir palankus žmogus; toks žmogus, kuris gerbia kitus; 2) asmuo gebantis pagarbiai elgtis visose situacijose; gebantis išreikšti pagarbą komunikantams; 3) inteligentiškas, korektiškas žmogus; išklausančias, neišsišokantis, valdantis balso intonacijas; 4) žmogus, kuris visada padės esant bėdai, kuris nesikeikia, elgiasi pagarbiai su vyresniais arba nepažįstamais žmonėmis; 5) pastebintis kitus žmones, parodantis jįems, kad pastebėjo;*

амер.: 1) showing **consideration** for others, showing **respect**; 2) someone, who maintains a **pleasant tone**; 3) someone, who is **kind and respectful**, hence **considerate** towards others; 4) one who treats others with **civility and deference**; 5) **well brought up and courteous**; 6) one who interacts **attentive and civilly**;

2) розумна, прагматична, грамотна, з високим рівнем мовної та комунікативної компетенції, етична / дотримується етикетних норм, вживає “ввічливі” слова:

укр.: 1) дотримується **правил (норм, стандартів) етикетної поведінки, прийнятих у суспільстві; комунікативних формул та штампів у поведінці для позитивного позиціювання себе**; 2) **уміє грамотно поводитись у суспільстві; знає правила мовного та мовленнєвого етикету**; у спілкуванні з іншими **вживає загальноприйняті у суспільстві “ввічливі” слова**: дякую, вибачте, перепрошую, будь ласка тощо; 3) **розумна**, завжди орієнтується на досягнення **мети** та вирішення **завдань**; водночас думає про те, як можуть її слова й дії **вплинути на інших**; 4) **освічена, володіє гарними манерами** (поступається місцем старшим за віком, жінкам, дітям);

рос.: 1) коммуникант, **умеющий доводить свою точку зрения**, не вызывая раздражения собеседника, а также **высказать поддержку / неодобрение** в приемлемый для адресата способ; 2) человек с **развитыми коммуникативными навыками**, слышащий партнера, выдающий адекватную обратную связь; 3) **умный человек, знающий правила, нормы и “вежливые” формулы** общения и поведения в обществе; человек, часто и уместно использующий **“вежливые” слова**: извините, благодарю, спасибо, пожалуйста и т.д.; 4) тот, кто **умеет сглаживать острые углы и оставаться дружелюбным** в любой ситуации; говорит и совершает поступки, **не выходящие за грани допустимого** в понимании партнера; 5) **уступает место** в транспорте старшим, женщинам;

лит.: 1) *žinantis atitinkamas elgesio taisyklės ir jas tinkamai taikantis; etiškas* žmogus, kuris laikosi *etikos standartų (etinių taisyklių, reglamentų) normų*; 2) *emociškai išsilavinęs, gerų manierų asmuo*; toks, kuris sugeba bendrauti, nepažeisdamas *gero tono taisyklių*; 3) toks žmogus, kuris išmano etiketą; suvokiantis *etiketo svarbą ir gebantis laikytis etiketo taisyklių*; 4) *žinantis socialinį etiketą ir jaučiantis komunikacinę situaciją*, kaip, kada ir į ką (ne)reaguoti; 5) toks, kuris laikosi įprastinių bendravimo taisyklių/normų; sveikinas, mielai, ramiai bendrauja;

амер.: 1) *someone who behaves according to represented set of moral codes: a person who behaves respectfully*; 2) *one who says the appropriate things at the appropriate times*; 3) *someone, who thinks what he / she says, understands that words can harm*; 4) *someone who chooses their words carefully and does not offend*;

3) толерантна, неконфліктна, компромісна, конструктивна, гнучка, стримана, культурна, високоморальна, порядна, гідна:

укр.: 1) *ставиться з повагою до інших, не виявляє негативного ставлення, толерантна* людина; 2) *конструктивна, готова знайти компроміс і вислухати протилежні точки зору*; 3) *культурна, порядна та гідна особистість, що демонструє гарне ставлення до оточуючих*; 4) *носії моральних цінностей, ставиться до людей так, як хоче, щоб ставились до нього*; 5) *стримана, яка уникає конфліктного характеру спілкування*;

рос.: 1) *неконфликтный коммуникант, учитывающий коммуникационные цели других*; 2) *культурный, с высокими моральными качествами человек, проявляющий терпимость и сдержанность*; 3) *достойная и гибкая в общении личность, умеющая слушать и слышать собеседника, готовая к компромиссам*; 4) *человек, стремящийся к конструктиву и взаимопониманию*;

лит.: 1) *tolerantiškas, pozityvus* žmogus; žmogus, pripažįstantis kito žmogaus (su jo interesais, stiprybėmis ir silpnybėmis) buvimą toje pačioje aplinkoje. Tai ir pasisveikinimas, ir atsisveikinimas, ir tolerancija dalykams, kurie ne visada atitinka normas, kurių tikimės; 2) *kultūringas*, išsiauklėjęs žmogus greit susiorientuoja pagal susidariusias aplinkybes, kada ir kaip sveikintis su pažįstamais ir nepažįstamais; 3) *paisantis* kitų asmenų egzistencijos, *atsižvelgiantis į kultūrinės bendruomenės, gyvenamojo laikmečio ir vyraujančių moralės principų* iškeltus standartus; 4) *maloniai, tinkamai*, bet *santūriai* besielgiantis su kitu; 5) *darnius santykius* su aplinkiniais puoselėjantis asmuo;

амер.: 1) *a person, who knows how to be in other people's shoes, and able to react to changes or issues in a positive manner*; 2) *someone, who does not dominate the encounter*; 3) *someone with a refined sensitivity to the nuances of social exchanges*; 4) *someone who is aware of the social, cultural, and linguistic context he/she is in and someone who is willing and able to adapt to the particular requirements of those contexts*;

4) інші:

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

укр.: 1) *не егоїстична* людина; 2) *лицемірна*, адже діє коректно та чемно за власним бажанням і згідно з етичними нормами, а не тому що слідує певним моральним принципам, відчуваючи дискомфорт при цьому; 3) *добра, чуйна, емоційна*; 4) *щира та чесна особистість, що може і хоче чути та почути та водночас не боїться висловити власну думку та відстоює її*; 5) *велика рідкість*; 6) *не вживає нецензурних слів*;

рос.: 1) *предусмотрительный* и *пунктуальный* человек; 2) *внимательный и учтивый по отношению к вышестоящим; не грубит, не хамит, не перечит старшим и вышестоящим; не огрызается, не использует грубые (ненормативные) слова, не повышает голос, не ставит собеседника в неловкое положение, не перебивает*; 3) *откровенная, прямая и правдивая личность, не боится высказать свое мнение по любому вопросу*; 4) *справедливый и искренний в любой ситуации*; 5) *адекватный человек*; 6) *альтруист по натуре*; 7) *чувствительный человек, хороший психолог*; 8) *которая часто льстит*;

лит.: 1) *ramiai ir maloniai kalbantis, pasiryžęs bendradarbiauti žmogus*; 2) *geras, nuoširdus žmogus; gražiai bendraujantis asmuo*; 3) *gebantis kiek įmanoma mažiau užgauti kitą, kad ir kas komunikuojama; empatiškas*; 4) *tas, su kuriuo komfortiška būti ir kalbėti; gerbiantis kitą ir save*; 5) *altruistiškas pašnekovas*; 6) *pagarba vyresniesiems*; 7) *tas, kuris laikosi anksčiau aptarto mandagumo normų... Tolstojaus žodžiais tariant, mandagus yra ne tas, kuris nepalieja pomidorų padažo, o tas, kuris nemato, kad tai padarė kitas*;

амер.: 1) *saying something not because it is true but in order not to offend someone*; 2) *keeping opinions of myself if they are hurtful for the other person*; 3) *someone who doesn't interrupt; open, good conversationalist; who does not cut off the speech of another*; 4) *someone, who "plays it safe"*; 5) *whose language and gestures are not aggressive, hostile, or offensive*; 6) *a person, who can smile and say hello to others even if they are not familiar*; 7) *who smiles at everyone*.

Загальну характеристику кількісно-якісних показників виділених типів стереотипних уявлень українців, росіян, литовців і американців про поняття “ввічлива мовна особистість” пропонуємо в таблиці № 2. Розбіжності в розумінні ввічливої мовної особистості, виявлені в результаті зіставлення відповідей українських, російських, литовських і американських респондентів, дозволили зробити наступні узагальнення.

Спільними у відповідях українців, росіян і литовців, зокрема в категорії “Інше”, були позитивні стереотипні реакції, що характеризували ввічливу мовну особистість, як *щирю, чесну, добру, чуйну, справедливу*. Траплялись і негативні стереотипні уявлення, в яких увічливу людину українці вважають *лицемірною*, а росіяни такою, котра “*часто льстить*”.

Можна виділити й такі стереотипні реакції, які є специфічними для конкретної комунікативної культури. Так, у декількох відповідях українських реципієнтів ввічливу мовну особистість називали “*великою рідкістю*”, а з-поміж російських інформантів її вважають “*откровенной, прямой*”, що більш характерне для комунікативної свідомості представників лінгвокультур, приналежних до колективістського типу. Зарахування відповідних стереотипних реакцій до позитивних чи негативних украї складне, адже навіть у межах однієї комунікативної культури може сприйматись неоднозначно. Проте, їхня наявність уже свідчить про певні тенденції, характерні для тієї чи тієї лінгвокультури.

Спільними для українців і росіян (рідше – литовців) є реакції про ввічливу мовну особистість зі згадкою про норми поведінки зі старшими за віком, на кшталт: укр.: *не вживає нецензурних слів, поважає / не перебиває старших*; рос.: *не грубит, не хамит, не перечит старшим и вышестоящим*; лит.: *pagarba vyresniesiems*.

У відповідях американців такі приклади відсутні, що можна пояснити проявом рівності усіх членів суспільства в їхній комунікативній культурі, в якій старші за віком особи не наділені особливими привілеями, а соціальні норми детермінують шанобливе ставлення до кожної людини, незалежно від віку чи соціального статусу, знайома вона або незнайома, “своя” чи “чужа”, симпатична чи ні, що є типовим для лінгвокультур індивідуалістичного типу: *saying something not because it is true but in order not to offend someone; a person, who can smile and say hello to others even if they are not familiar; who smiles at everyone*. Отже, приклади відповідей американських респондентів свідчать про очевидну спрямованість їхньої увічливості на партнера по комунікації з метою певного прогнозування його реакції та мовленнєвої поведінки, що, відповідно, змушує адресанта поводитись увічливо навіть усупереч власним думкам, почуттям і бажанням. Така поведінка найчастіше розцінюється українцями і росіянами як нещира і викликає, щонайменше, нерозуміння та осуд. Аналізуючи мовну свідомість росіян у цьому контексті, А. Вежбицька зазначає: “недобре говорити людині, що ти про щось думаєш, якщо ти про це насправді не думаєш [...] недобре говорити іншому, що ти щось відчуваєш, якщо ти цього насправді не відчуваєш”; справа тут не в поверхневому “мовленнєвому етикеті”, а в чомусь значно глибшому: можна сказати, в “мовленнєвій етиці” [Вежбицкая 2005, 468].

Яскравий типовий приклад американської стереотипної кооперативної комунікативної поведінки в комунікативній сфері “купівлі – продажу” описав Р. Д. Льюїс: “У США не звикли до ненастирливої торгівлі. Будь-який американець, зайшовши до автомобільного салону, очікує, що продавець з перших же слів перейде в атаку на нього. Він сподівається, що йому розкажуть про всі достоїнства автомобіля, і головні, і другорядні, про гарну знижку й особисту поступку, після чого переходить в контраст з своїми вимогами, і

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

нарешті після тривалих і жорстких переговорів обидві сторони переходять до оформлення угоди, не довіряючи один одному, але отримуючи те, що обидва хочуть, і з чим повністю згодні” [Льюїс 1999, 241-242].

Так, на думку дослідниці професійної мовленнєвої поведінки О. В. Харченко, у сучасній Росії (Україні, Литві – І. К.) у відповідній комунікативній сфері відбувається формування нових норм взаємодії, що “характеризуються змішуванням різних варіантів: сьогодні поведінка продавців стає ближчою до напористого американського стилю” [Харченко 2003, 166], що зумовлено як нормами західного маркетингу, так і традиціями, і стереотипами американської комунікативної культури. Натомість у тих лінгвокультурах, де така модель комунікативної взаємодії продавця та покупця тільки починає запроваджуватись і функціонувати, її успішна реалізація можлива лише за умови врахування конкретних особливостей світосприйняття, традицій і норм, стереотипів і національного характеру тощо.

Серед спільних контрстереотипних уявлень українців, росіян і литовців про ввічливу людину, які спостерігаємо у поодиноких відповідях окремих респондентів, можна назвати такі: *не егоїстична – альтруїстичний – altruistiškas*. Окремо варто зазначити, що високу частотність демонструють відповіді литовців, в яких увічливу людину вважають толерантною (*tolerantiška-s*), розумною та хитрою (*protinga-s, gudrus*), що можна підтвердити такими прикладами прислів'їв литовської лінгвокультури, як *Paukštį plunksnos gražina, o žmogų protas* – птаха крила прикрашають, а людину – розум; *geriau būti protingam, nekaip turtingam* – краще бути розумним, аніж багатим; *gudrus visados turi tinkamą atsakymą* – у хитрого завжди знайдеться необхідна відповідь.

Таблиця 2
Стереотипні уявлення українців, росіян, литовців і американців
про поняття “ввічлива мовна особистість”

Комунікати в-на культура	Загальна кількість встанов- лених реакцій респон- дентів	Кількісно-якісна характеристика стереотипних уявлень про поняття “ввічлива мовна особистість”			
		Вихована, гречна, чемна, тактовна, коректна, доброзичлива, делікатна, галантна, привітна, люб'язна, шаноблива, шляхетна, уважна, інтелігентна, скромна	Розумна, прагматична, грамотна, з високим рівнем мовної та комунікативної компетенції, етична / дотримується етикетних норм, вживає “ввічливі” слова	Толерантна, неконфліктна, компромісна, конструктивна, гнучка, стримана, культурна, високоморальна, порядна, гідна	Інші
Українська	145 (100%)	58	47	25	15

Російська	129 (100%)	52	44	20	13
Литовська	130 (100%)	48	33	34	15
Американсь- -ка	110 (100%)	44	31	23	12

У наступному блоці анкети респондентам було надано можливість обрати із запропонованого переліку стереотипні ситуації спілкування, в яких найчастіше реалізується когнітивно-комунікативна категорія ввічливості. Інформанти могли одночасно обрати декілька типів стереотипних комунікативних ситуацій, як і додати новий (тип), якщо, на їхню думку, такий був відсутній. Отже, результати за трьома досліджуваними лінгвокультурами ми подаємо в таблиці № 3.

Критичним середнім показником для подальшого аналізу національної кооперативної комунікативної поведінки вважаємо 50%, який відповідає високому (формальна ввічливість – від 80%) та середньому (нейтральна ввічливість – від 50% до 80%) рівням. У таких комунікативних ситуаціях, як “порада”, “похвала”, “виправдання”, “згода” та “освідчення в коханні” модус увічливості, на думку реципієнтів, реалізується на низькому рівні, тобто представлений переважно неформальною ввічливістю. Стосовно конкретних показників за досліджуваними комунікативними культурами маємо зауважити, що, лише на думку росіян (54,3%) і литовців (72,2%), у ситуації “побажання” категорія ввічливості реалізується на середньому рівні, а в українців і американців на низькому – 45,7% і 30,8% відповідно. У ситуації “прохання” відсотковий показник реалізації категорії увічливості в російських (77,1%), литовських (72,2%) і американських (61,5%) відповідях значно вищий і відповідає середньому рівню, тоді як в українських – низькому (46,9%). У ситуації “похвала” середній рівень реалізації модусу ввічливості представлений на думку американців (69,2%) та литовців (50%), а низький – росіян (22,9%) і українців (32,1%). Наразі наведені цифри слугують нам для репрезентації стереотипних уявлень представників досліджуваних комунікативних культур про рівень реалізації модусу увічливості в конкретних комунікативних ситуаціях, а важливе значення в практичному плані мало для респондентів, адже сприяло певній акумуляції їхнього життєвого досвіду, що врешті-решт мало допомогти надати адекватні відповіді на поставлені запитання.

Таблиця 3
Стереотипні ситуації спілкування, в яких найчастіше реалізується
когнітивно-комунікативна категорія ввічливості

Тип кооперативної комунікативної ситуації	Українці	Росіяни	Литовці	Американці	Середній Показник
Привітання, приветствие, pasisveikinimas, greeting	93,8%	94,3%	94,4%	92,3%	93,7%

Актуальні проблеми мовознавства

© *Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com*

**Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)**

Знайомство, знакомство, pažintis, acquaintance	53,1%	71,4%	58,3%	69,2%	63%
Порада, совет, patarimas, advice	18,5%	11,4%	19,4%	30,8%	20%
Побажання, пожелание, palinkėjimas, wish / desire	45,7%	54,3%	72,2%	30,8%	50,7%
Подяка / вдячність, благодарность / признательность, dėkingumas, gratitude / appreciation	82,7%	74,3%	77,8%	84,6%	79,8%
Прохання, просьба, prašymas, request	46,9%	77,1%	72,2%	61,5%	64,4%
Похвала, похвала, pagyrimas, praise	32,1%	22,9%	50%	69,2%	43,5%
Запрошення, приглашение, pakvietimas, invitation	53,1%	60%	66,7%	46,2%	56,5%
Вибачення, извинение, atsiprašymas, apology	91,4%	80%	94,4%	84,6%	87,6%
Виправдання, оправдание, pasiteisinimas, justification	17,3%	5,7%	38,9%	23,1%	21,2%
Прощання, прощание, atsisveikinimas, good-bye	63%	65,7%	83,3%	76,9%	72,2%
Згода, согласие, sutarimas, consent	22,2%	14,3%	36,1%	46,2%	29,7%
Співчуття, сочувствие, užuojauta, sympathy	58%	48,6%	50	49,2%	51,4%
Освідчення в коханні, признание в любви, meilės prisipažinimas, declaration of love	13,6%	2,9%	16,7	23,1%	14,1%
Інші, другие, kitas, other	4,5%	5,7%	2,5%	7,7%	5,1%

У наступному блоці анкети інформантам було запропоновано за допомогою методики ранжування виявити ступінь увічливості комунікативної поведінки інтерактантів, приналежних до рідної та інших (аналізованих нами) лінгвокультур (див. результати в таблиці № 4). Отже, нам вдалося встановити авто- та гетеростереотипні індивідуальні та колективні уявлення про ступінь увічливості українців, росіян, литовців і американців. Реципієнти могли обрати один із чотирьох варіантів відповідей: високий, середній, низький та інший. Перші два параметри можна трактувати як позитивний вияв ознаки, і, відповідно, за змістом афективного компонента як позитивний стереотип, третій – негативний, а четвертий характеризує та відображає, як правило, індивідуальні стереотипні уявлення із додатковим індивідуально-особистісним забарвленням. Для коректного опису та аналізу тенденцій в питанні виявлення ступеня ввічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців

цифри переведено у відсотки (жирним кеглем у таблиці позначено автостереотипи). Показник суми перших двох варіантів відповідей (інколи до них мусимо додати реакції респондентів із четвертого варіанту з позитивним семантичним компонентом), що перевищує 50%, свідчить про позитивне колективне авто- та гетеростереотипне уявлення. Відповідно, якщо показник третього варіанту із зарахуванням реакцій інформантів із четвертого варіанту, які експлікують виражену негативну оцінку, перевищує 50%, то і авто-, гетеростереотипні уявлення маркуються як негативні.

Щодо автостереотипних уявлень про ввічливість, то сумарні показники свідчать про позитивну оцінку ступеня ввічливості власної комунікативної поведінки в чотирьох досліджуваних комунікативних культурах. Так, 76% українців, 70% росіян, 83% литовців і 90% американців вважають свою комунікативну поведінку ввічливою. Таким чином, ми можемо констатувати, що в чотирьох представлених лінгвокультурах автостереотипи загалом підтверджують увічливий характер комунікативної поведінки.

Таблиця 4

Авто- і гетеростереотипні уявлення українців, росіян, литовців і американців про ступінь увічливості кооперативної комунікативної поведінки

Ступінь увічливості кооперативної комунікативної поведінки		Комунікативна культура респондентів (опрацьовано по 100 реакцій з кожної)			
		Українська	Російська	Литовська	Американська
Високий	Укр.	12%	10%	14%	19%
	Рос.	6%	8%	15%	9%
	Лит.	37%	27%	6%	28%
	Амер.	35%	15%	38%	15%
Середній	Укр.	64%	47%	56%	50%
	Рос.	42%	62%	64%	35%
	Лит.	47%	40%	77%	45%
	Амер.	47%	45%	45%	75%
Низький	Укр.	17%	28%	12%	14%
	Рос.	41%	17%	15%	53%
	Лит.	11%	18%	14%	4%
	Амер.	15%	35%	10%	7%
Інше	Укр.	7%	15%	18%	15%
	Рос.	11%	13%	6%	3%
	Лит.	5%	15%	3%	23%
	Амер.	3%	5%	7%	3%

На нашу думку, найвищий показник автостереотипів про ступінь увічливості американців можна пояснити домінуванням в їхній комунікативній свідомості формальної увічливості, яка спрямована на безпосередню демонстрацію рівнозначної поваги, уваги до оточуючих (як знайомих, так і незнайомих), що часто-густо супроводжується усмішкою. Така формалізована

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців: авто- і гетеростереотипи (Українською)

ввічливість американців позитивно сприймається в монокультурній комунікативній поведінці, але не завжди результативна та вдала при міжкультурному спілкуванні.

В українській і російській комунікативній поведінці ввічливість передбачає насамперед знання та відповідне дотримання певних етикетних норм і правил, що значною мірою контролюється адресантом і характеризується великим етичним навантаженням. У литовців автостереотипні уявлення про ступінь увічливості дещо вищі, але їхні відповіді свідчать про те, що вони не є прибічниками демонстративної увічливості американського зразка, але й не ставляться до неї негативно, виявляючи стриманість за будь-яких умов.

Гетеростереотипні уявлення українців про ступінь увічливості литовців і американців в спілкуванні демонструють позитивний характер – 84% і 82% відповідно, що перевищує показник автостереотипних. Гетеростереотипні уявлення українців про ступінь увічливості росіян сягає 48%, але необхідно зазначити, що в категорії “Інше” дві відповіді позитивно марковані з цього питання, тому загальний показник знаходиться на межі негативної і позитивної оцінки.

У гетеростереотипних уявленнях росіян 57% (плюс три відповіді з категорії “Інше”) визначають комунікативну поведінку українців як ввічливу. Щодо гетеростереотипних уявлень росіян про ступінь увічливості в спілкуванні литовців і американців, то 67% та 60% відповідно оцінюють його позитивно.

Литовці, в свою чергу, високо позитивно оцінюють ступінь ввічливості комунікативної поведінки українців, росіян і американців, 70%, 79% і 82% відповідно.

Американці оцінюють ступінь увічливості українців і литовців позитивно – 69% і 73% відповідно, але лише 44% та одна відповідь у категорії “Інше” на користь позитивної оцінки ступеня ввічливості росіян (53% американців охарактеризували його як низький).

Одержані результати можемо прокоментувати, спираючись на міркування респондентів, відображені у їхніх відповідях. Очевидно, що на стереотипні уявлення інформантів про ступінь увічливості комунікативної поведінки, окрім їхнього власного досвіду контактування та спілкування, впливає чимало різноманітних чинників. Зокрема йдеться про екстралінгвістичні фактори, пов’язані із сучасними геополітичними, регіональними питаннями, а також із поки ще триваючими процесами самоідентифікації мовно-культурної ідентичності етносів, які свого часу мешкали в одній державі та донині мають досить активні й поширені зв’язки між собою (українці, росіяни, литовці), зумовлені передусім географічними, історичними, політичними та почасти генетичними й національними факторами.

Таким чином, можемо зробити попередні висновки про те, що когнітивно-семіотичний модус увічливості є універсальним і складним формантом і

складником національної кооперативної комунікативної поведінки, властивим для представників української, російської, литовської і американської комунікативних культур. У їхній комунікативній свідомості поняття ввічливості співвідноситься з такими типами стереотипних реакцій, як: дотримання етикетних норм, установлених (загальноприйнятих) правил спілкування (уживанням етикетних стереотипних висловлювань); маркер вихованості та освіченості; демонстрація гарних манер, поваги до співрозмовника; модель поведінки, що репрезентує риси характеру та моральні принципи; неконфліктна форма комунікації, урахування інтересів *Іншого*, компромісність. Стереотипні уявлення українців, росіян, литовців і американців про “ввічливу мовну особистість” типологізовані, в свою чергу, за такими характерними рисами: - вихована, грічна, чемна, тактовна, коректна, доброзичлива, делікатна, галантна, привітна, люб’язна, шаноблива, шляхетна, уважна, інтелігентна, скромна; - розумна, прагматична, грамотна, з високим рівнем мовної та комунікативної компетенції, етична / дотримується етикетних норм, вживає “ввічливі” слова; - толерантна, неконфліктна, компромісна, конструктивна, гнучка, стримана, культурна, високоморальна, порядна, гідна тощо. Окрім поширених і частотних відповідей респондентів представлені й певні індивідуальні стереотипні та контрстереотипні уявлення, згруповані в категорії “Інше”. Визначені рівні реалізації модусу ввічливості в конкретних комунікативних ситуаціях, відповідно до його трирівневої класифікації (високий – формальна, середній – нейтральна, низький – неформальна ввічливість), а також виявлені параметри авто- та гетеростереотипів українців, росіян, литовців і американців про ступінь увічливості їхньої кооперативної комунікативної поведінки дозволять у перспективі подальших розвідок з’ясувати вплив когнітивно-семіотичного модусу ввічливості на національну кооперативну комунікативну поведінку представників аналізованих лінгвокультур у різних дискурсивних практиках.

Література:

1. Бахтин, М. М. Тетралогія / М. М. Бахтин, В. Н. Волошинов, П. Н. Медведєв. – М.: Лабіринт, 1998. – 607 с.
2. Безрукова, В. С. Основи духовної культури. Енциклопедический словарь педагога. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2000. – 937 с.
3. Богдан, С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність: [монографія] / Світлана Калениківна Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
4. Вежбицкая, А. Русские культурные скрипты и их отражение в языке / А. Вежбицкая // Зализняк Анна А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира: Сб. ст. М.: Языки слав. культуры, 2005. – С. 467-499.
5. Газизов, Р. А. Коммуникативная категория вежливости в немецкой лингвокультуре: автореф. дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Р. А. Газизов. – Уфа, 2011. – 44 с.
6. Глушак, В. М. Лингвопрагматический аспект речевого поведения коммуникантов в ситуациях повседневного общения (на материале немецкого языка): автореф. дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. М. Глушак. – М., 2009. – 48 с.

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. Р., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

7. Гнатюк, Л. Прагматичні й функціонально-комунікативні аспекти ввічливості (на матеріалі сучасної української мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Л. Гнатюк. – Івано-Франківськ, 2007. – 19 с.
8. Гудков, Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Дмитрий Борисович Гудков. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 288 с.
9. Земская, Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь / Елена Андреевна Земская. – М.: Языки слав. культуры, 2004. – 896 с.
10. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
11. Королёв, И. Стереотипные представления украинцев, русских и литовцев о кооперативном коммуникативном поведении (по результатам эмпирического исследования) / И. Королёв // *Res Humanitariae*. – Vol. 19. – Klaipeda, 2016. – С. 120–144.
12. Ларина, Т. Лингвокультурная коммуникативная интерференция / Т. Ларина // *HUMANIORA: LINGUA RUSSICA*. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика IX. Взаимодействие языков и языковых единиц. – Тарту: Тартуский университет, 2006. – С. 184–196.
13. Ларина, Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Татьяна Викторовна Ларина. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 507 с.
14. Леонтович, О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / Ольга Аркадьевна Леонтович: Монография. М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
15. Льюис, Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию / Ричард Д. Льюис. – М.: Дело, 1999. – 440 с.
16. Мечковская, Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков / Нина Борисовна Мечковская. – М.: Флинта; Наука, 2003. – 312 с.
17. Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: ИТИ Технологии, 2006. – 944 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.com/words/2847.shtml> [див. 14.11.2016].
18. Паужа, Й. Особенности русского и литовского коммуникативного поведения в ситуациях проявления речевого этикета / Й. Паужа // *Коммуникативное поведение*. – Вып. 27. Русское, литовское, эстонское и латышское коммуникативное поведение. – Воронеж: Изд-во "Истоки", 2007. – С. 16–31.
19. *Пословицы о вежливости* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mydrost.com/o-vezhlivosti/> [див. 14.11.2016].
20. *Приказки та прислів'я про ввічливість* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vidpoviday.com/prikazki-ta-prislivya-pro-vvichlivist> [див. 14.11.2016].
21. Ратмайр, Р. Прагматика извинения: Сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры / Ренате Ратмайр. – М.: Языки слав. культуры, 2003. – 272 с.
22. Романова, И. А. Концепт *ВЕЖЛИВОСТЬ* и его объективация в русском языке / И. А. Романова // *Культура общения и ее формирование*. – Вып. 8. – 2001. – С. 95–97.
23. *Словник української мови*: в 11-ти томах / Ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 1, С. 304. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sum.in.ua/s/vvichlyvyj> [див. 14. 11. 2016].
24. Стернин, И. А. Очерк английского коммуникативного поведения / Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М. А. – Воронеж: Истоки, 2003. – 185 с.
25. Стернин, И. А. Проблемы описания вежливости как коммуникативной категории / И. А. Стернин // *Коммуникативное поведение. Вежливость как коммуникативная категория*. – Воронеж: Истоки, 2003. – Вып. 17. – С. 22–47.
26. Стернин, И. А. Модели описания коммуникативного поведения / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: "Гарант", 2015. – 52 с.
27. Харченко, Е. В. Модели речевого поведения в профессиональном общении / Елена Владимировна Харченко. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2003. – 336 с.
28. Brown, P. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 358 p.

Actual Problems of Linguistics

© Korolyov I., korolyovigor@gmail.com

Cooperative Communicative Behaviour Mode of Politeness of Ukrainians, Russians, Lithuanians and Americans: Auto- and Heterostereotypes (in Ukrainian)

29. Čepaitienė, G. Lietuvių kalbos etiketas : semantika ir pragmatika / Giedrė Čepaitienė. – Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla, 2007. – 345 p.
30. Kučinskaitė, A. Lietuvių kalbos etiketas. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas / Antanė Kučinskaitė. – Vilnius: Mokslas, 1990. – 110 p.
31. Kuzmickaitė, L. Etniniai stereotipai / L. Kuzmickaitė // Filosofija, sociologija. – № 3(9). – 1992. – P. 56–58.
32. Lebedko, M. Cultural Bumps: Overcoming Misunderstandings in Cross-Cultural Communication / Maria Lebedko. – Vladivostok: [Far Eastern State University Press](http://www.far-eastern-state-university.ru/), 1999. – 194 p.
33. Leech, G. N. Principals of Pragmatics / Geoffrey N. Leech. – L.: Longman, 1983. – 250 p.
34. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/politeness>
35. Ridout, R. English Proverbs Explained / R. Ridout, C. Witting. – L.: Pan Books Ltd., 1969. – 224 p.
36. Scheidegger, G. Studien zu den Briefstellern des 18. Jahrhunderts und zur "Europäisierung" des russischen Briefstils / Gabriele Scheidegger. – Bern, Frankfurt, Las Vegas: Slavica Helvetica, Bd. 14, 1980. – 224 s.

References:

1. Bakhtin M. M., Voloshinov V. N., Medvedev P. N. (1998). *Tetralogiya* [Tetralogy]. Moskva: Labirint, 607 s. (In Russ.).
2. Bezrukova V. S. (2000). *Osnovy dukhovnoy kultury. Entsiklopedicheskiy slovar pedagoga* [Fundamentals of spiritual culture. Collegiate Teacher's Dictionary]. Ekaterinburg: GOU VPO UGTU-UIPI, 937 s. (In Russ.).
3. Bohdan S. K. (1998). *Movnyi etyket ukrainsiv: tradytsii i suchasnist* [Ukrainian language etiquette: tradition and modernity]. Kyiv: Ridna mova, 475 s. (In Ukr.).
4. Vezhbitskaya A. (2005). *Russkiye kulturnyye skripty i ikh otrazheniye v yazyke* [Russian cultural scripts and their reflection in the language] // Zaliznyak Anna A., Levontina I. B., Shmelev A. D. *Klyuchevyye idei russkoy yazykovoy kartiny mira*: Sb. st. Moskva: Yazyki slav. kultury, S. 467-499. (In Russ.).
5. Gazizov R. A. (2011). *Kommunikativnaya kategoriya vezhlivosti v nemetskoj lingvokulture* [Communicative category of politeness in the German linguaculture]: avtoref. dis. ... doktora filol. nauk: spets. 10.02.04 "Germanskiye yazyki", Ufa, 44 s. (In Russ.).
6. Glushak V. M. (2009). *Lingvopragmaticheskiy aspekt rechevogo povedeniya kommunikantov v situatsiyakh povsednevnogo obshcheniya (na materiale nemetskogo yazyka)* [Linguapragmatic aspect of verbal behavior of communicants in everyday communication (on a material of German language)]: avtoref. dis. ... doktora filol. nauk: spets. 10.02.04 "Germanskiye yazyki". Moscow, 48 s. (In Russ.).
7. Hnatiuk L. (2007). *Prahmatychni i funktsionalno-komunikatyvni aspekty vvichlyvosti (na materialy suchasnoi ukrainskoi movy)* [Pragmatic and functional and communicative aspects of politeness (based on the modern Ukrainian language)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 "Ukrainska mova". Ivano-Frankivsk, 19 s. (In Ukr.).
8. Gudkov D. B. (2003). *Teoriya i praktika mezhkulturnoy kommunikatsii* [Theory and practice of intercultural communication]. Moskva: ITDGK "Gnozis", 288 s. (In Russ.).
9. Zemskaya E. A. (2004). *Yazyk kak deyatelnost: Morfema. Slovo. Rech* [Language as an activity: Morpheme. Word. Speech]. Moskva: Yazyki slav. kultury. 2004. – 896 s. (In Russ.).
10. Karaulov Yu. N. (1987). *Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost* [Russian language and linguistic identity]. Moskva: Nauka, 264 s. (In Russ.).
11. Korolyov I. (2016). *Stereotipnyye predstavleniya ukraintsev, russkikh i litovtsev o kooperativnom komunikativnom povedenii (po rezultatam empiricheskogo issledovaniya)* [Stereotypical impressions of Ukrainians, Russians And Lithuanians about cooperative communicative behavior (due to the results of empirical research)] // *Res Humanitariae*, Vol.19, Klaipeda, S. 120–144. (In Russ.).
12. Larina T. (2006). *Lingvokulturnaya komunikativnaya interferentsiya* [Linguacultural communicative interference] // *HUMANIORA: LINGUA RUSSICA. Trudy po russkoy i slavyanskoy filologii*. Lingvistika IX. Vzaimodeystviye yazykov i yazykovykh edinits. Tartu: Tartuskiy universitet, S. 184–196. (In Russ.).

Актуальні проблеми мовознавства

© Корольов І. П., korolyovigor@gmail.com

Модус увічливості кооперативної комунікативної поведінки українців, росіян, литовців і американців:
авто- і гетеростереотипи (Українською)

13. Larina T. V. (2009). *Kategoriya veshlivosti i stil kommunikatsii. Sopostavleniye angliyskikh i russkikh lingvokulturnykh traditsiy* [Category of politeness and style of communication. Comparison of English and Russian linguacultural traditions]. Moskva: Rukopisnyye pamyatniki Drevney Rusi, 507 s. (In Russ.).
14. Leontovich O. A. (2005). *Russkiye i amerikantsy: paradoksy mezhkulturnogo obshcheniya* [Russian and Americans: Paradoxes of Intercultural Communication]. Moskva: Gnozis, 352 s. (In Russ.).
15. Mechkovskaya N. B. (2003). *Obshcheye yazykoznaniye: Strukturnaya i sotsialnaya tipologiya yazykov* [General Linguistics: Structural and social typology of languages]. Moskva: Flinta; Nauka, 312 s. (In Russ.).
16. Sternin I. A., Larina T. V., Sternina M. A. (2003). *Ocherk angliyskogo kommunikativnogo povedeniya* [Essay on English communicative behavior]. Voronezh: Istoki, 185 s. (In Russ.).
17. Sternin I. A. (2003). *Problemy opisaniya veshlivosti kak kommunikativnoy kategorii* [Problems of description of the politeness as a communicative category] // *Kommunikativnoye povedeniye. Veshlivost kak kommunikativnaya kategoriya*. Voronezh: Istoki, Vyp. 17, S. 22-47. (In Russ.).
18. Sternin I. A. (2015). *Modeli opisaniya kommunikativnogo povedeniya* [Models of describe of the communicative behavior]. Voronezh: "Garant". 2015, 52 s. (In Russ.).
19. Ozhegov S. I., Shvedova N. Yu. (2006). *Tolkovyy slovar russkogo yazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moskva: ITI Tekhnologii. 2006. 944 p. [Electronic resource]: <http://www.ozhegov.com/words/2847.shtml> [div. 14.11.2016]. (In Russ.).
20. Pauzha Y. (2007). *Osobennosti russkogo i litovskogo kommunikativnogo povedeniya v situatsiyakh proyavleniya rechevogo etiketa* [Features of Russian and Lithuanian communicative behavior in situations of manifestation of speech etiquette] // *Kommunikativnoye povedeniye*. Vyp. 27. Russkoye, litovskoye, estonskoye i latyshskoye kommunikativnoye povedeniye. Voronezh: Izd-vo "Istoki", S. 16–31. (In Russ.).
21. *Poslovitsy o veshlivosti* [Proverbs of politeness. Electronic resource]: <http://mydrost.com/o-veshlivosti/> (In Ukr.). [seen. 14.11.2016].
22. *Prykazky ta prysliv'ia pro vvichlyvist* [Proverbs of politeness. Electronic resource]: <http://vidpoviday.com/prikazki-ta-prislivya-pro-vvichlyvist> (In Ukr.). [seen. 14.11.2016].
23. Ratmayr R. (2003). *Pragmatika izviniy: Sravnitelnoye issledovaniye na materiale russkogo yazyka i russkoy kultury* [Pragmatics of apology: Comparative study on the material of the Russian language and Russian culture]. – Moskva: Yazyki slav. kultury, 272 s. (In Russ.).
24. Romanova I. A. (2001). *Kontsept VEZHIVOST i ego obyektivatsiya v russkom yazyke* [Concept of *POLITENESS* and its objectification in Russian] // *Kultura obshcheniya i eye formirovaniye*. Vyp. 8, S. 95–97. (In Russ.).
25. *Slovnyk ukrainskoi movy* (1970): v 11-ty tomakh [Dictionary of Ukrainian Language] / Red. koleh. I. K. Bilodid (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, T.1, S. 304. [Electronic resource]: <http://sum.in.ua/s/vvichlyvyj> [seen. 14. 11. 2016]. (In Ukr.).
26. Kharchenko E. V. (2003). *Modeli rechevogo povedeniya v professionalnom obshchenii* [Models of speech behavior in professional communication]. Chelyabinsk: Izd-vo YuUrGU, 336 s. (In Russ.).
27. Brown P., Levinson S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 358 p.
28. Čepaitienė G. (2007). *Lietuvių kalbos etiketas : semantika ir pragmatika*. Šiauliai, 345 p. (In Lith.).
29. Kučinskaitė A. (1990). *Lietuvių kalbos etiketas*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslas, 110 p. (In Lith.).
30. Kuzmickaitė L. (1992). *Etniniai stereotipai* // *Filosofija, sociologija*, № 3(9), P. 56–58. (In Lith.).
31. Lebedko M. (1999). *Cultural Bumps: Overcoming Misunderstandings in Cross-Cultural Communication*. Vladivostok: Far Eastern State University Press, 194 p.
32. Leech G. N. (1983). *Principals of Pragmatics*. – London: Longman, 250 p.
33. *Oxford English Dictionary* [Electronic resource]: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/politeness>
34. Ridout R., Witting C. (1969). *English Proverbs Explained*. – London: Pan Books Ltd., 224 p.
35. Scheidegger G. (1980). *Studien zu den Briefstellern des 18. Jahrhunderts und zur "Europäisierung" des russischen Briefstils*. Bern, Frankfurt, Las Vegas: Slavica Helve tica, Bd. 14, 224 s.